

Wat lokaal voedsel doet voor een gezonde en leefbare gemeente

De vele voordelen van stadslandbouw en voedselgemeenschappen

Stel je eens voor; een gemeente waar het prettig leven is, met veel groen en gezond en betaalbaar voedsel, waar de mensen gezond zijn, samenwerken, elkaar helpen, zich waardevol voelen en iedereen kan meedoen.

Denk dan aan mensen die samen hun groente telen en oogsten op groene ontmoetingsplekken, die met elkaar koken en eten, gezonde recepten delen uit allerlei culturen. Aan kinderen én volwassenen die leren wat er gebeurt tussen zaadje en bord. Aan lokale boeren die aan bewoners hun producten verkopen, zorg dragen voor de natuur én voor mensen die zorg of een participatieplek nodig hebben. Aan mensen die samen vers en betaalbaar eten kopen bij de boer en gezonde keuzes leren maken. Zie je het al voor je? Hoe fijn zou het zijn om daar wetenschappelijk onderbouwde informatie over te krijgen!

Wetenschappelijk onderbouwd

Alle gemeenten staan voor grote opgaven en uitdagingen; van → klimaatadaptatie tot → bestrijding van armoede, → eenzaamheid en → overgewicht. Hoe krijgen we een omslag voor elkaar?

Wetenschappers weten het wel. Hun onderzoeken – nationaal en internationaal – tonen al jaren de grote voordelen en waarden aan van voedselproductie in en rond gemeenten, ook wel stadslandbouw of urban farming genoemd. Op kleine en grotere schaal. Als doel en als middel. Om gezondheid, ecologie, leefbaarheid en sociale cohesie te vergroten en de economie te versterken.

De impact van voedsel van dichtbij en voedselgemeenschappen is groot en raakt veel gemeentelijke beleidsdoelen en Sustainable Development Goals.

Rol van voedsel in gemeenten

Wereldwijd bloeien urban farming en voedselgemeenschappen. Ook groeit de aandacht voor de rol van voedsel in gemeenten; in het besef dat alle inwoners, bezoekers, mensen in instellingen minimaal drie keer per dag een – niet per definitie gezonde –

‘Wij vinden het belangrijk om mens en voedsel dichterbij elkaar te brengen...’

maaltijd eten.

‘Wij vinden het belangrijk om mensen en voedsel dichterbij elkaar te brengen. We

hechten er waarde aan dat mensen weten waar hun voedsel vandaan komt en mensen zorg dragen voor de aarde, met oog voor de omgeving, het klimaat, de natuur, de biodiversiteit en dierenwelzijn. We willen onze inwoners hierin actief laten participeren’, aldus Marco van der Wel, wethouder Natuur, Milieu en Zorg en Stadslandbouw in Arnhem.

Aanjagen van de voedseltransitie

Stadslandbouw en voedselgemeenschappen jagen mede de transitie van het voedselsysteem aan. Lokaal is de toegang tot voedsel en de voedselomgeving bepalend voor wat men eet en hoe gezond gedrag ontstaat.

Stadslandbouw brengt mensen in beweging en tot elkaar.

ons milieu, het klimaat én op je eigen gezondheid, dan kun je andere keuzes maken.

Mensen zoeken manieren om dicht bij huis hun leven gezonder te maken en willen hun kinderen laten zien waar hun eten vandaan komt. Ook in Nederland zijn steeds meer groene voedselplekken waar ze die positieve energie samen ontwikkelen. Stadslandbouw brengt mensen in beweging en tot elkaar.

Want als je weet wat je eet, beseft waar en hoe jouw eten is geproduceerd en wat de impact is op

Frisse blik

We nodigen je uit om met een frisse blik te kijken naar de vele voordelen van stadslandbouw.

in mogelijkheden in de praktijk en enkele voorbeelden. We helpen je graag vooruit met onze kennis en kennissen uit ons landelijke en internationale netwerk.

Wij hebben onderzoeksresultaten uit binnen- en buitenland op een rij gezet en nodigen je uit om met een frisse blik te kijken naar de vele voordelen. Ook delen we aanbevelingen, geven inzicht

Kennisplatform Stadslandbouw Nederland

Zo kun je dat doen

Lokale voedselproductie is van meervoudige waarde; voor mens, milieu en maatschappij. Voor gemeenten die hierin een slag willen maken, hebben we deze feiten en aanbevelingen uit wetenschappelijke literatuur op een rij gezet. Deze hebben we opgesplitst naar thema's die aansluiten bij gemeentelijke beleidsdoelen. Alle thema's hangen met elkaar samen en versterken elkaar.

**Gezonde
Gemeente**

**Sociale
Gemeente**

**Klimaatbestendige
Gemeente**

**Ondernemende
Gemeente**

**Voedsel als
publiek goed**

Gezonde gemeente

Lokaal voedsel telen biedt → **beweging**, een → **gezonder eetpatroon** en → **vermindert stress**. Het nodigt uit tot het eten van meer groenten en fruit. Direct contact met de grond zorgt voor een fysieke en mentale → **gezondheid**. Stadslandbouw vergroot de → **toegang tot genoeg en gezond eten** voor mensen met → **lage- en midden inkomens**. Korte ketenconcepten, zoals zelfpluktuinen houden de prijs van biologisch voedsel laag.

- De fysieke en mentale gezondheid van inwoners van een gemeente zijn gebaat bij participatief groen en het verbouwen van voedsel in hun omgeving.
- Plant zoveel mogelijk bomen in de gemeente. Bomen hebben op de geestelijke en fysieke gezondheid het grootste effect. Ook de ecosysteemdiensten zijn groter bij bomen dan bij andere vegetatie.
- Zorg dat elke inwoner van uw gemeente binnen 300 meter toegang tot groen heeft.

- Biedt inwoners de kans om in plantsoenen, op langdurig braakliggende percelen en in parken, buurtmoestuinen te beginnen, of te participeren in de inrichting en het onderhoud van openbaar groen.
- Zoek actief naar ondernemers die stadsboerderijen in de gemeente willen starten.
- Verbindt zorginstellingen aan stadslandbouw initiatieven.

Sociale gemeente

→ Het succes van voedselinitiatieven hangt vaak af van de stabiliteit van een project en de kansen tot kennisopbouw bij de deelnemers. Biedt deelnemers de mogelijkheid zich hierin te scholen.

→ Besef dat 'het verbeteren van wijken' door groene voedselprojecten kan leiden tot gentrificatie en daarmee sommige sociale groepen kan buitensluiten.

Samen voedsel verbouwen zorgt voor
→ **sociale cohesie** en → **leefbaarheid**.

Er ontstaan → **gemeenschappen** die bijdragen aan → **integratie**, → **inclusiviteit** en → **participatie**.

Het → **vermindert eenzaamheid**, → **verbetert de sfeer** en zorgt voor → **gevoel van veiligheid** in een wijk. Mensen voelen zich → **betrokken** bij hun buurt en de maatschappij. Voedselinitiatieven leveren → **educatie** en → **kennis** over voedsel en → **natuur**.

→ Het versterken en stimuleren van burgerinitiatieven moet leidend zijn om de sociale voordelen van stadslandbouw te realiseren. Motivatie van deelnemers heeft veel invloed op de uiteindelijke functie en opbrengst van een project. De regie moet liggen bij de gemeenschap die het initiatief op den duur gaat trekken.

→ Gemeente en bewoners/ sociale ondernemers moeten gezamenlijk de kaders en randvoorwaarden van een voedselproject schetsen. Denk aan regie, verantwoordelijkheden en de mate van publieke toegankelijkheid van een stadslandbouw-project.
→ Zorg voor voldoende zekerheid en continuïteit van een project.

Klimaatbestendige gemeente

Veel groen in de stad heeft een positief effect op → **hittestress** en → **regenwateropvang**.

Stadslandbouw met verhoogde bedden, compost en houtsnippers neemt zelfs 2x zoveel water op. Ecologisch telen zorgt voor → **biodiversiteit**. Door lokale voedselproductie is er minder transport, verwarming en koeling nodig en → **daalt de CO₂-uitstoot**.

→ Zoek actief naar ruimte voor lokale voedselproductie. Durf in en om de stad percelen aan te wijzen waar buurtmoestuinen en stadsboerderijen opgezet kunnen worden.

→ Plant of vervang in gemeenteplantsoenen en straten bomen en struiken voor 'eetbare' varianten: pruimen, kersen, aalbessen, zwarte bessen, tamme kastanje, linde. Bomen met dichte kruinen verlagen hittestress.

→ Betrek bewoners bij de invulling van plantsoenen en straatgroen.

→ Bewoners helpen graag mee aan onderhoud wanneer ze inspraak krijgen en er zelf iets lekkers van kunnen oogsten.

→ Faciliteer plekken waar bewoners buurtmoestuinen kunnen beginnen.

→ Faciliteer en moedig gevelduinen aan, ook met eetbare planten.

→ Omschrijf in het bestemmingsplan de nieuwe bestemming 'stadslandbouw' en formuleer voorwaarden en regels voor deze bestemming.

→ Kies voor kwalitatieve contracten met (sociale) ondernemers en organisaties voor substantiële tijd, zodat de bodem weer gezond kan worden en een gemeenschap kan groeien en bloeien.

→ Maak stadslandbouw onderdeel van de groenblauwe infrastructuur.

Ondernemende gemeente

Stadsboerderijen, buurtmoestuinen en groene buurthuizen vergroten de →**aantrekkelijkheid**, →**levendigheid** en →**betrokkenheid** in een buurt. Het zorgt voor sociale en financiële →**waarde-stijging** en →**werkgelegenheid**. Contact tussen bewoners en stads- en streekboeren vergroot →**begrip**, biedt →**nieuwe afzetmarkten** en →**verdienmodellen**.

→ Toegang tot grond: voor stadsboeren is het moeilijk langlopende, betaalbare contracten te krijgen voor het pachten van grond. De zekerheid van meerjarig gebruik van grond is voor een agrarisch bedrijf belangrijk. Het opzetten van een land-trust biedt de mogelijkheid om dergelijk grondgebruik rendabel te maken.

→ Indirecte baten, zoals een toegenomen leefbaarheid of een betere gezondheid, zijn onzichtbaar en/of onbekend en wegen daardoor onvoldoende mee in afwegingen rondom het wel of niet investeren in stadslandbouw. Een Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse, MKBA maakt inzichtelijk wat de investering in lokale voedselproductie maatschappelijk oplevert.

→ Geef zelf het goede voorbeeld door lokaal voedsel in kantines te serveren.

→ Faciliteer coöperatieve samenwerkingsplatformen en/of afzetmogelijkheden van lokale voedselproducenten. Denk aan het beschikbaar stellen van een winkel / verwerkingsruimte of een gezamenlijke marktkraam.

→ Kijk waar lokale voedselproductie een permanente rol in de placemaking kan spelen; dit zorgt voor sociale cohesie, leefbaarheid en verhoogt de waarde van het vastgoed.

Voedsel als publiek goed

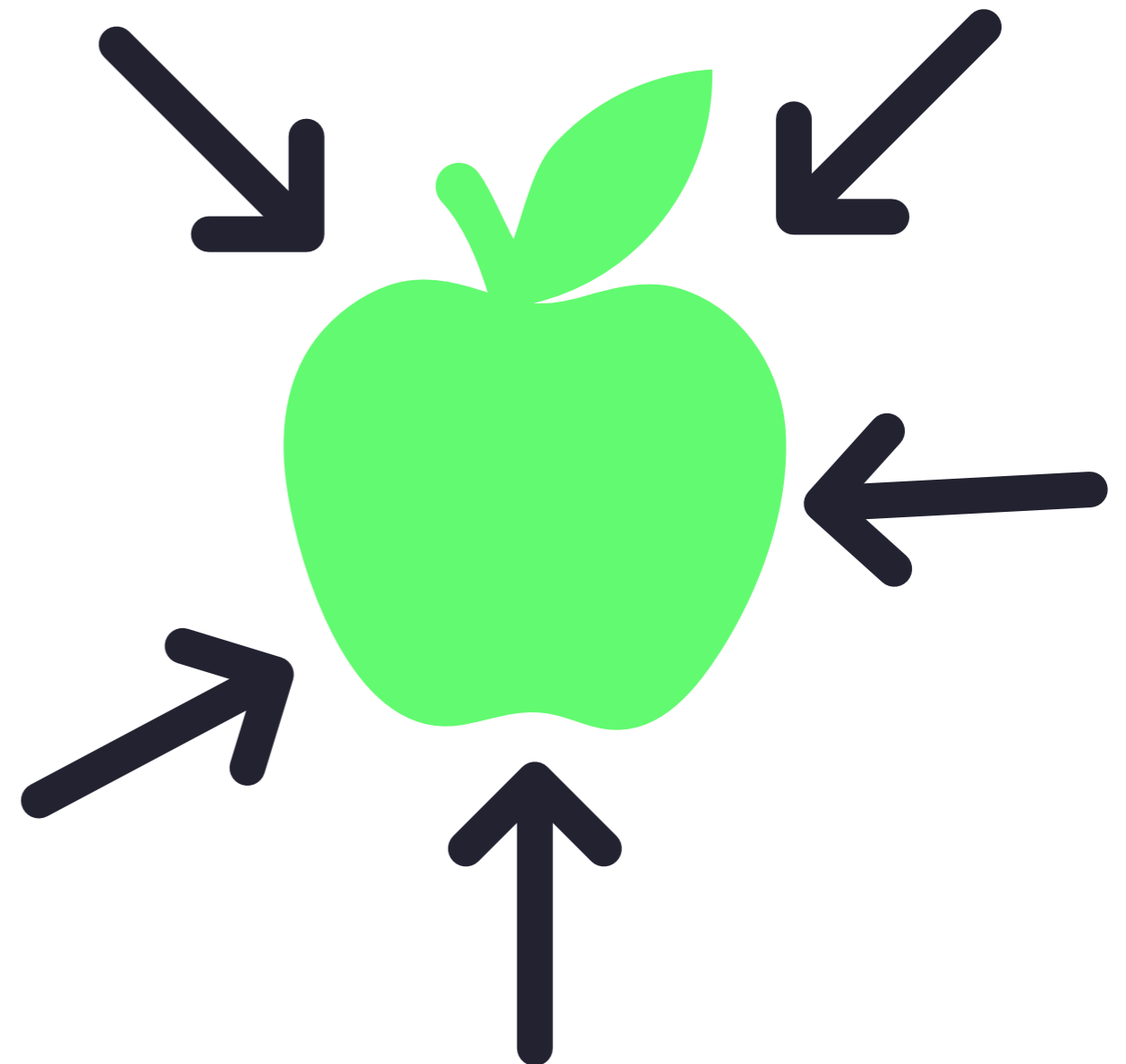
In reactie op crises zoals klimaatverandering, daling van biodiversiteit, pandemie en oorlog kijken steeds meer gemeenten naar hun eigen →**voedselstrategie**. Stadslandbouw helpt om beoogde beleidsdoelen handen en voeten te geven. Lokaal voedsel kan met korte ketens bijdragen aan →**voedselzekerheid**. Het vergroot de →**toegang tot genoeg en gezond eten**. Gezond voedsel is een →**basisrecht**.

→ Stadslandbouw is een middel om voedselarmoede tegen te gaan. Door haar multifunctionele karakter kan het bijdragen aan voedselverschaffing, het creëren van een sociaal vangnet, het zelf verbouwen en het bevorderen van zelfvertrouwen van mensen in kwetsbare posities. Let hierbij op dat bij de beoogde doelen een passende projectvorm nodig is, aansluitend bij de doelgroep. Consulteer bestaande projecten, bijv. via kennisplatform Stadslandbouw Nederland.

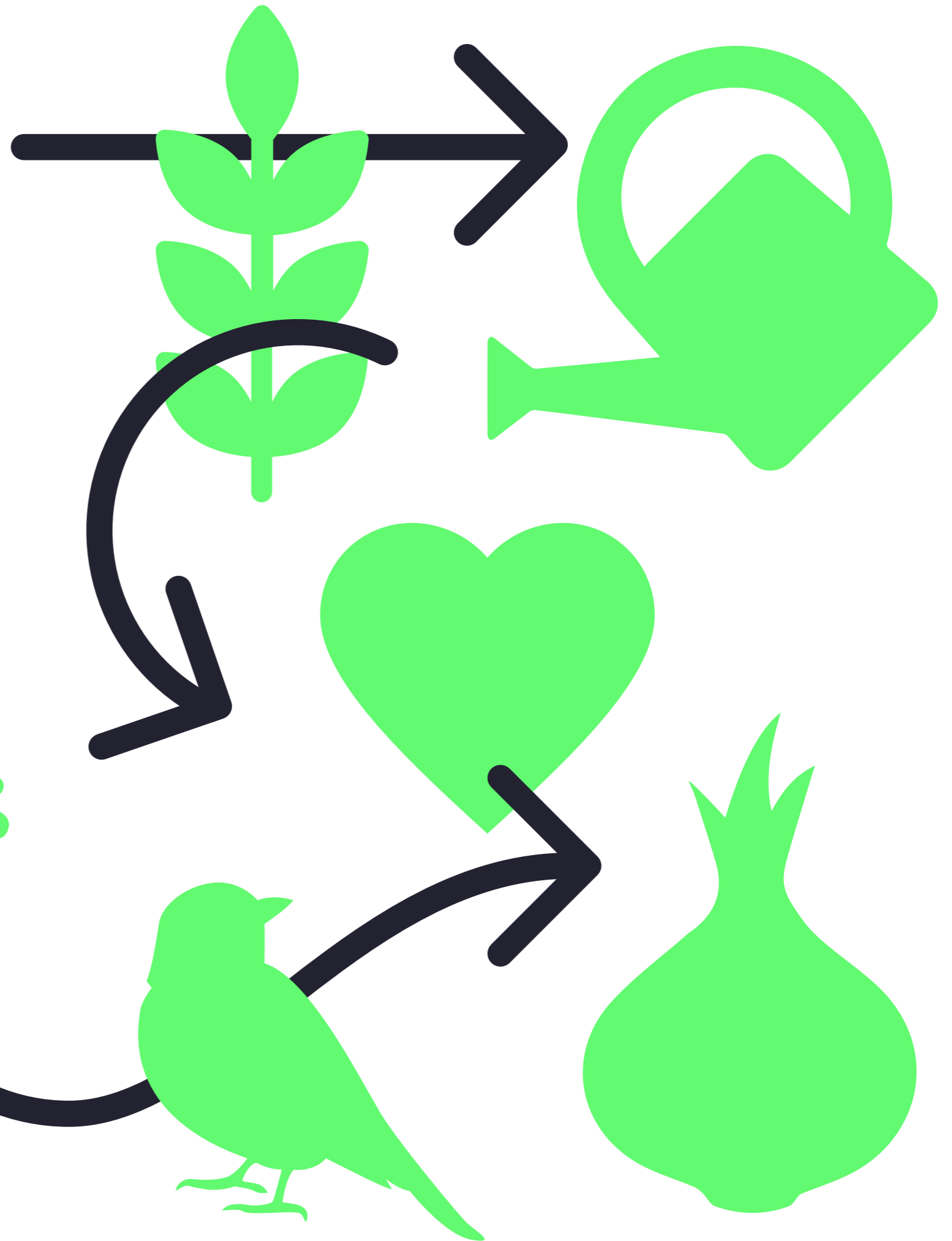
→ Integreer stadslandbouw in visievorming en stedelijke planning. Lokale voedselproductie vindt nu vaak plaats in een marginale stedelijke ruimte met een tijdelijk karakter. Als gevolg daarvan zijn deze initiatieven kwetsbaar voor veranderingen in planning en ander beleid.
→ Maak belemmerende wet- en regelgeving inzichtelijk binnen de lokale context; in samenwerking met andere overheden.

→ Veel vormen van stadslandbouw zijn multifunctioneel en vallen niet binnen bestaande richtlijnen voor ruimtelijke ordening. Creëer bestemmingen of herbestem ruimte die deze multifunctionaliteit mogelijk maken en waarborgen.

→ Stel een integrale voedselagenda of voedselstrategie op samen met een representatieve groep inwoners, ondernemers en experts. Zorg dat diverse gemeentelijke diensten betrokken zijn en dat voor de uitvoering budget en menskracht beschikbaar worden gesteld.

In de praktijk

Bewustwording om de hoek

Stadsboerderij Caetshage, Culemborg

caetshage.nl

Bij de aanleg van de ecologische wijk Eva Lanxmeer rond 2000 koos de gemeente om 5 hectare eigen

grond er tegenover te bestemmen voor een stadsboerderij met een kas en een café. Biologische landbouw, veeteelt en natuur gaan hier hand in hand. De stichting Caetshage pacht het terrein van de gemeente en heeft alle gebouwen in eigendom, behalve het woonhuis van de biologische boer en boerin.

De stadsboerderij heeft een winkel met eigen assortiment en producten van collega's uit de streek. Bewoners komen er voor hun groentepakket en diverse activiteiten. Leerlingen van basisscholen krijgen er les. Ook biedt Caetshage ondersteunende begeleiding en dagbesteding. In overleg met de gemeente draagt de boerderij bij aan de biodiversiteit: de boeren telen er wel 80 soorten groenten, 10 tot 20 soorten kruiden en tientallen soorten bloemen! De kleinschaligheid en diversiteit hebben ook een educatieve functie. Mensen leren er hoe hun eten groeit.

Groen buurthuis in versteende wijk

StadsOase Spinozahof, Den Haag

stadsoasespinozahof.nl

Een braakliggend terrein van een woningcorporatie hebben omwonenden sinds 2013 omgetoverd tot

een bloeiend groen buurthuis. Ruim 200 bewoners van 20 nationaliteiten zijn actief in deze StadsOase van 1200 m², met onder meer individuele tuintjes, een gemeenschappelijke moestuin en een orangerie met een keuken.

Bewoners telen er groenten, koken en eten samen, leren van en met elkaar. Uit de Buurtschuur huren tuinierders en klussers uit de buurt gereedschap en materiaal. Bij de compostbakkerij kan de hele wijk gft brengen en compost halen (5 kuub compost per jaar). Stichting Lekker-nassûh heeft er een afhaalpunt van biologische onverpakte streekpakketten. Voor extra inkomsten wordt de orangerie gedeeld met andere partijen. Zo benut de gemeente de StadsOase actief voor bijeenkomsten en als prachtig voorbeeld. Ook zoekt ze mee naar financiën om de organisatie te borgen. Voor de corporatie draagt het bij aan haar kerntaak te zorgen voor een leefbare wijk. De Spinozahof is een belangrijke ontmoetingsplek geworden en vormt een gemeenschap, die zorgt voor meer sociale inclusie, een beter imago van de buurt en een groenere duurzame omgeving.

Telen voor Voedselbank en de buurt

Stadslandbouw Mooieweg, Arnhem

stadslandbouwmooieweg.nl

Bij Stadslandbouw Mooieweg verbouwen ruim 100 vrijwilligers sinds 2014 verse groenten, kruiden

en kleinfruit op circa 1 hectare in de Arnhemse wijk Rijkerswoerd. De gemeente heeft met de particuliere grondeigenaar het gebruiksrecht vastgelegd. Vanaf de start wordt meer dan de helft van de oogst gedoneerd aan de Voedselbank, ter ondersteuning van het gemeentelijke armoedebeleid.

In geld uitgedrukt komt deze donatie overeen met een bijdrage van circa 22.000 euro (2022). Ook de vrijwilligers delen mee in de opbrengst. De rest is voor verkoop aan de buurt tijdens de tweeweekelijkse Zelfoogst Zaterdagen. Stadslandbouw Mooieweg is een groene, biodiverse ontmoetingsplek voor vrijwilligers en wijkbewoners met diverse achtergronden. Iedereen kan er op een laagdrempelige manier aan de slag. Ook bewoners van het lokale AZC helpen in de tuin. Basisscholen volgen er praktijklessen over gezond voedsel. Regelmatig zijn er activiteiten voor de buurt. Mooieweg werkt samen met en wordt gesteund door een groot aantal donateurs en partners.

Biologische boeren gaan voor lokaal voedsel

Zwolse Stadslanderijen, Zwolle

stadslanderijen.nl

Boeren rondom Zwolle hebben met de Stadslanderijen de handen ineengeslagen. Zwollenaren hebben

daardoor lekker, biologisch en supervers eten binnen handbereik en de boeren ontvangen een nette prijs voor hun producten. Bovendien zorgen zij voor herstel van bodem, natuur en landschap rondom de stad.

De ‘Zwolse Stadslanderijen’ startte in 2016 met het plan van een ondernemer om braakliggende bouwgrond aan de stadsrand te gebruiken voor het opzetten van een lokale voedselketen, met oog voor de natuur. Dat vond bijval bij boeren, grondeigenaren, natuur- en landschapsorganisaties, de gemeente, onderwijsinstellingen en retailers. Inmiddels is de coöperatie uitgebreid met boeren en land. Door een overeenkomst met de gemeente over een lagere pacht prijs voor de grond, blijven de producten betaalbaar. Bewoners kunnen voor hun groenten, fruit, vlees, melk, kaas van koeien en schapen, eieren en bloemen terecht in zes boerderijwinkels, deels direct grenzend aan de stad.

Hoe ziet het er dan uit?

Lokale voedselproductie in en om de stad en de gemeenschappen die met lokaal voedsel bezig zijn, kennen ook in Nederland vele vormen.

- **Stadsboerderijen** zijn (semi-) professionele boerderijen in en om de stad. Zij verkopen rechtstreeks aan de klant, of via winkels en horeca, en bieden ook (recreatieve) activiteiten en diensten. Grote verscheidenheid aan bedrijfsmodellen en samenwerkingsvormen met klanten en afnemers, van mede eigenaarschap (Herenboeren) tot traditioneel familiebedrijf.
- **Gemeenschapstuinen/ buurtmoestuin/ groene buurthuizen/ schooltuinen** combineren voedselproductie aan activiteiten en diensten; van samen onderhouden of produceren voor de voedselbank tot samen koken en ontmoeten. Een belangrijk kenmerk is het ontwikkelen van een gemeenschapsgevoel op een kleine en lokale schaal.

- **Gemeenschapsparken/voedselbossen/voedsellandschappen** brengen meerdere vormen van voedselproductie en groene ruimte samen, gekoppeld aan activiteiten en diensten. Een belangrijk kenmerk is het ontwikkelen van een gemeenschapsgevoel, maar nu meer grootschalig aan de rand van de gemeente.
- **Volkstuinen** richten zich vooral op individuele voedselproductie.
- **Zelfpluktuinen/ gemeenschapslandbouw** (Community Supported Agriculture) gaat om het produceren door een professionele tuinder of boer voor vaste afnemers.

- **Sociale (zorg)boerderijen of tuinen** stellen de maatschappelijke functie van voedsel produceren centraal. Deze (semi-) professionele initiatieven combineren stadslandbouw met re-integratie, inclusiviteit en/of gezondheidszorg.
- **Daktuinen, verticale en drijvende landbouw** combineren voedselproductie (en gerelateerde diensten) met de bebouwde omgeving. Dit kan variëren van high- tot low-tech, en van non-profit tot commercieel. Kenmerkend is dat deze initiatieven op een klein oppervlakte een hoge productie nastreven.*

Denk ook aan

- **Lokale voedselcoöperatie:** bewoners kopen met elkaar in bij streekboeren en verdelen dit op een afhaalpunt.
- **Meal prep-café:** onder begeleiding van een chef koken bewoners in een openbare kookwerkplaats maaltijden voor thuis, zodat ze de hele week een gezonde maaltijd hebben.
- **Volkskantine:** een eethuis waar bewoners gezonde en duurzame maaltijden kunnen kopen voor de prijs van een snackbarhap.

Colofon

Deze uitgave van Kennisplatform Stadslandbouw Nederland en Vereniging GDO is mogelijk gemaakt door programma DuurzaamDoor van RVO. vereniginggdo.nl duurzaamdoor.nl

Wetenschappers

Jan Eelco Jansma,
Jan Willem van der Schans,
Arnold van der Valk

Onderzoek

Yanina Willet,
Linder van den Heerik

Redactie

Tom Voorma, Liane Lankreijer,
Conny Taheij

Ontwerp

Serge Scheepers
(unfolddesign.nl)

Meer feiten en bronnen

stadslandbouwnederland.nl/feiten

Foto's cover: StadsOase Spinozahof, Den Haag / Stadslandbouw Mooieweg, Arnhem
Foto achterzijde: Stadslandbouw Mooieweg, Arnhem (Kevin Authier)

*Bron: A typology of Urban Agriculture (EUFA, 2022)

‘Groene plekken in en om gemeenten zijn belangrijk om mensen weer te verbinden met hun voedsel.’

Jean Eigeman, oud-wethouder,
voorzitter Kennisplatform
Stadslandbouw Nederland &
Stadsboerderij Caetshage, Culemborg

Meer weten over de vele voordelen van
stadslandbouw en voedselgemeenschappen?
Kijk op stadslandbouwnederland.nl/feiten